
Staří, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí*

ONDŘEJ CÍSAŘ, JIŘÍ NAVRÁTIL, KATEŘINA VRÁBLÍKOVÁ**

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno

Old, New, Radical: Political Activism in the Czech Republic through the Prism of Social Movement Theory

Abstract: The goal of this text is to offer a systematic analysis of political activism in the Czech Republic. The article first differentiates between and theoretically defines three types of political activism. These are old, new, and radical types of activism. The first is primarily represented by trade unions, the second by organisations with a post-materialistic orientation, and the third by political groups positioned on the far right and left. To analyse them, the text utilises selected tools of social movement theory. Drawing on this theory, the article shows the differences between the three activist types in the following dimensions: action repertoire, political opportunity structure (context), organisational resources, and so-called transactional capacity, which captures the ability of activist organisations to cooperate among themselves. The text analyses data from both protest event analysis (PEA Czech Republic) and a survey of Czech activist groups (SMO Czech Republic).

Keywords: social movements, activism, political opportunity structure, action repertoire, transactional capacity, Czech Republic.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2011, Vol. 47, No. 1: 137–167

Úvod

Konsolidovaná občanská společnost je dnes považována za jednu z podmínek stability fungujících demokratických režimů. Její organizace a skupiny mají sloužit jako „škola demokracie“, přispívat k vyšší politické participaci a politické efektivitě, podporovat důvěru a toleranci mezi lidmi, přispívat ke stabilitě demokracií, zvyšovat ekonomický růst, podporovat celkovou kohezi společnosti atd. [Putnam

* Tato stať byla zpracována v rámci výzkumného záměru „Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích“ (MSM 0021622407) a projektu „Kolektivní jednání a protest ve středovýchodní Evropě“ podpořeného Grantovou agenturou České republiky (P404/11/0462). Autoři a autorka děkují dvěma anonymním recenzentům/tkám a Lukáši Linkovi za podnětné připomínky k původnímu rukopisu.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: doc. PhDr. Ing. Ondřej Císař, Ph.D., Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: cisar@fss.muni.cz.

2000; Stolle 2007]. Vedle těchto funkcí některé z dobrovolnických spolků, neziskových organizací a zájmových skupin také reprezentují a obhajují společenské zájmy a vnášejí je do politického systému [Brokl et al. 1997; Skovajsa et al. 2010]. Právě na tento segment občanské společnosti, tvořený mimoparlamentními aktivistickými organizacemi, které reprezentují nejrůznější typy politických a společenských zájmů, se zaměřuje tato studie. Analýza se přitom neomezuje jen na skupiny, které se obecně považují za stabilizující prvek demokratického režimu, ale zahrnuje také ty aktéry, kteří zpochybňují pravidla jeho fungování. Studie vychází z teorie sociálních hnutí/kolektivního jednání [Tarrow 1989, 1998; Tilly 1995; McAdam et al. 2001; český Znebejánek 1997; Císař 2004].

Text odpoví na otázku, jaké teoreticky relevantní charakteristiky má veřejný politický aktivismus v České republice po téměř dvaceti letech, které uplynuly mezi rokem 1989 a naším výzkumem. Veřejným politickým aktivismem zde označujeme organizované, kolektivní a veřejnými strategiemi, tj. například demonstracemi a peticemi, projevované úsilí, jehož cílem je obhajoba politických požadavků jinak než účastí ve volbách. Do této definice spadají aktivity sítí organizací a skupin, které byly v rámci různých výzkumných tradic studovány pod označeními zájmové skupiny, advokační nevládní organizace a organizace sociálních hnutí, které používají veřejné kolektivní strategie.¹ Jinými slovy řečeno, jedná se o politický komponent občanské společnosti, který veřejně a kolektivně prosazuje určité požadavky [Tilly, Tarrow 2007].

Zodpovězení stanovené otázky považujeme za důležité, protože i když existuje celá řada studií české občanské společnosti, systematické závěry o tom, jak vypadá politický aktivismus, zatím nepřinesly [ale srov. Císař 2008]. Tyto studie mají z hlediska našeho zájmu odlišné zaměření a jiná výzkumná východiska. Namísto politického aktivismu je předmětem jejich studia buď občanská společnost ve svém celku, nebo k ní přistupují z hlediska analýzy třetího či neziskového sektoru. Poslední skupinu pak tvoří studie zaměřené na jednotlivá odvětví politického aktivismu.

První skupina existujících studií se primárně věnuje ekonomické funkci a struktuře formálně registrovaných nestátních neziskových organizací a jejich postavení v rámci tzv. neziskového sektoru [Frič et al. 1999; Hyánek, Rosenmayer 2004; Pospíšil 2006; Pospíšil et al. 2009]. Tyto studie tak systematicky analyzují jeden – ekonomický – aspekt fungování organizací občanské společnosti a z hlediska tematického zaměření zahrnují jejich co nejširší okruh bez ohledu na roli, kterou hrají v politickém systému.

¹ Našemu vymezení tak neodpovídají zaměstnavatelské a podnikatelské zájmové skupiny, například Svaz průmyslu a dopravy ČR, které – jak vyplynulo z analýzy protestních událostí – při prosazování svých zájmů na veřejné kolektivní strategie nespolehají. V České republice mu neodpovídají ani advokační skupiny prosazující práva žen a gayů a leseb, které ve sledovaném období veřejné strategie systematicky nevyužívaly (viz sekce Data a metody).

Druhá skupina studií ve svém přístupu sice rozlišuje politicky orientované a služby poskytující organizace občanské společnosti a pokouší se rovněž o systematictější analýzu jejich prostředí [Frič, Goulli 2001; Vajdová 2005; Skovajsa et al. 2010]. Tento typ studií se však těm politicky orientovaným věnuje zpravidla jen okrajově, protože v celkové populaci existujících organizací tvoří jen její menší část. Oproti těmto výzkumům se předkládaná studie nesnaží zahrnout všechny existující organizace občanské společnosti. Naopak se zaměřuje jen na organizace veřejného politického aktivismu či jinak řečeno advokační organizace a vztahy mezi nimi [srov. také Frič 2004, 2005; Frič et al. 2004]. Početnější skupina primárně servisních organizací zůstává vně našeho zájmu.

K perspektivě této stati má proto nejbližší třetí skupina studií, které poskytují analýzu jednotlivých odvětví politického aktivismu, jako jsou například odbory či environmentální hnutí. Zaměřují se přitom na jeho schopnost mobilizace a prosazování politických požadavků [Bastl 2001; Mareš 2003; Fagan 2004, 2005; Hašková 2005; Hašková, Křížková 2006; Císař 2010; Císař, Vráblíková 2010] nebo na postavení aktivistických organizací v systému zprostředkování zájmů [Brokl et al. 1997; Mansfeldová, Kroupa 2005]. Tyto studie se tak věnují politicky orientovaným organizacím – zájmovým skupinám či sociálním hnutím. Problémem je, že zůstávají vždy zaměřeny pouze na jedno odvětví politického aktivismu. Oproti tomu hodlá tento text poskytnout systematickou analýzu politického aktivismu bez toho, že by se zaměřoval jen na jejich určité odvětví.

Dalším přínosem této studie z hlediska existujících prací je využití (v českém prostředí stále ještě) nové výzkumné perspektivy, která vychází z teorie sociálních hnutí / kolektivního jednání. Tato teorie poskytuje pro studium organizací politického aktivismu a jejich aktivit sofistikované nástroje [česky Znebejánek 1997; Císař 2004, 2008].² Studie díky tomu nebude analyzovat jen jednu vybranou dimenzi fungování aktivistických organizací či ateoreticky popisovat historický vývoj politického aktivismu, ale poskytne jejich komplexní analýzu v několika teoreticky relevantních dimenzích. Na následujících stránkách ukážeme, že nelze mluvit o jedné homogenní podobě českého politického aktivismu. Naopak rozlišíme tři jeho hlavní typy a ukážeme, že se mezi sebou zásadně liší v řadě ohledů. První – starý – typ představují tradiční organizace hájící sociálně-ekonomické zájmy. Jejich typickým reprezentantem jsou odborové organizace. Nositelům druhého – nového – typu politického aktivismu jsou organizace, které

² V porovnání k obvykle užívaným strategiím navíc přináší příhodnější způsob výběru studovaného vzorku. Výběr občanských organizací dosud buď nadhodnocoval některé z nich z hlediska tématu [DeHoog, Račanská 2001; Kepáková, Hudák 2004], nebo naopak docházelo k redukci na pouze formálně registrované organizace či na ty, které participují ve sběru dat pro statistické účely (viz Satelitní účet neziskových institucí ČSÚ). Opomenuty tak zůstávaly oficiálně neregistrované organizace, např. politicky radikální nebo komunitně orientované neformální iniciativy [ale srov. Bastl 2001; Mareš 2003; Carmin 2003; Hašková, Kolářová 2003; Císař 2008]. Naše výběrová strategie je schopna tyto problémy obejít (více viz sekce Data a metody).

přinášejí požadavky a témata vymykající se logice ekonomických zájmů (např. environmentální skupiny). Vedle těchto dvou typů existují skupiny radikálního politického aktivismu, jejichž požadavky cílí na celkovou proměnu současného politického a ekonomického systému.

Systematické analýze těchto třech typů politického aktivismu – starého, nového a radikálního – v českém prostředí se budeme věnovat v dalších sekcích. V té následující je nejprve teoreticky uvedeme. Dále představíme data, která v naší analýze použijeme. Následovat budou sekce, v nichž se zaměříme na jednotlivé dimenze českého politického aktivismu – repertoár jednání (strategie), strukturu politických příležitostí (kontext mobilizace), organizační zdroje a transakční kapacitu. V závěru shrneme výsledky naší analýzy.

Tři typy aktivismu

Na základě teoreticky etablovaného vymezení, které lze v různých podobách nalézt jak v rámci výzkumu zájmových skupin [např. Walker 1983, 1991; Berry 1993; Coxall 2001], tak ve studiích kolektivního jednání a sociálních hnutí [např. Cohen 1985; Offe 1985; Johnston et al. 1994; Kriesi et al. 1995], rozlišujeme starý a nový typ politického aktivismu. Toto odlišení doplňujeme o radikální aktivismus, který jinak bývá analyzován spíše samostatně [Fitzgerald, Rodgers 2000]. Vymezení tři typy, které použijeme pro popis situace v České republice, se podle existujících studií liší v dále specifikovaných charakteristikách.

Do prvního typu starého aktivismu řadíme odborové a zemědělské zájmové skupiny. Historicky vycházejí odbory z dělnického hnutí a jsou tak reprezentanty tzv. starých sociálních hnutí. Zejména v pozdější fázi jejich vývoje a v kontextu sociálního státu charakterizuje odborové organizace v demokratických režimech hierarchická a formalizovaná organizační struktura, převládající orientace na vyjednávací strategie, úzký a instrumentální vztah k politickým institucím a elitám, materialistické požadavky a relativně široká individuální participace [Dalton et al. 1990: 10; Johnston et al. 1994: 6–9; Offe 1985: 828; Pichardo 1997: 414]. Poslední uvedená charakteristika je pro legitimizaci odborových požadavků ve vztahu k politickému systému klíčová. Mezi takto pojatá hnutí můžeme zařadit i agrární organizace, byť u nich nelze mluvit o tak široké individuální participaci. I zde se však jedná o formalizované organizace, jež obhajují materialisticky chápáné zájmy, které jsou odvozeny z postavení jejich nositelů v dělbě práce.

Přestože došlo v Československu po roce 1989 k redefinici role odborových organizací, dokázaly si v tomto období udržet relativně privilegovanou pozici ve vztahu k exekutivě, když na počátku 90. let uspěly po vzoru některých západních zemí při konstituování institutu tripartity [Brokl et al. 1997; Myant et al. 2000: 726]. Navzdory systémovým politickým a zejména ekonomickým změnám se tak odborům podařilo udržet si významnou pozici v politickém procesu, kde na základě masového – byť klesajícího – členství prosazovaly ekonomické zájmy

zaměstnanců.³ Mimo zásadní proměny politického i právního prostředí došlo rovněž k transformaci organizačních forem reprezentace zájmů zaměstnanců. Po počátečních procesech diferenciacie původního centralizovaného Revolučního odborového hnutí z hlediska ekonomických odvětví i geografické oblasti činnosti následovala za několik měsíců fáze integrace a propojování odborových organizací v rámci několika málo klíčových střeškových asociací, které zpočátku dokázaly zahrnout až 80 % všech zaměstnanců [Myant 2010: 891]. Hlavní střeškové asociace (např. Českomoravská konfederace odborových svazů nebo Asociace samostatných odborů) se pak staly partnerem státu buď v rámci formalizované interakce (skrže zmíněnou tripartitu či připomínková řízení), nebo méně formalizovanými kanály komunikace a uplatňování vlivu – například lobováním [viz Mansfeldová 2005; Myant 2010].

Druhý – nový – typ aktivismu, zahrnuje environmentální a lidsko-právní organizace, které jsou obecně spojovány s tzv. novými sociálními hnutími. Nová sociální hnutí, která se v západních demokraciích mobilizovala od přelomu 60. a 70. let 20. století kolem témat kvality života, životního prostředí, postavení menšin, žen a jiných znevýhodněných skupin populace, byla původně chápána jako od starých organizací naprosto odlišný – nový – typ aktérů, kterým již nadále nemělo jít o prosazování ekonomických zájmů, ale o obranu určitým způsobem chápaných skupinových identit [Cohen 1985; srov. Tucker 1991]. V původním pojetí byly tyto skupiny viděny jako nositelé nového repertoáru jednání a organizačního modelu, který vyrůstal z víry ve ctivost velmi volné institucionalizace a spontánní participace. Postupem času však došlo k jejich „normalizaci“, profesionalizaci a formalizaci [Jenkins 1998; Barša, Císař 2004; Berry, Wilcox 2007]. Z hlediska prosazovaných témat tito aktéři politizací nových – postmaterialistických – otázek výrazně proměnili politiku vyspělých zemí. Z hlediska organizačního modelu pak jejich mobilizace vyústila až v opak původního ideálu. Tento aktivismus je dnes do značné míry namísto přímé účasti a členství založen na existenci (často malých) nečlenských profesionalizovaných advokačních skupin, charakterizuje jej závislost na externích zdrojích a důraz na meziorganizační interakce/transakce [Walker 1991; Jenkins 1998; Skocpol 1999, 2004; srov. Minkoff et al. 2008].⁴ Stručně řečeno, oproti starému aktivismu, který je stále převážně

³ Českomoravská konfederace odborových svazů (ČMKOS) – největší česká odborová centrála – sama udává, že zatímco v roce 1991 byl počet jejích členů 4,4 milionu, v roce 1995 to bylo 2,3 milionu a v posledních letech se toto číslo pohybuje pod hranicí 600 tisíc (viz Odborové struktury a vztahy mezi nimi, <http://www.cmkos.cz/o-nas/odborove-struktury-a-vztahy-mez-nimi>, cit. 20. 12. 2010). V roce 2009 se počet členů ČMKOS odhadoval na 470 tisíc [Myant 2010: 890].

⁴ V protikladu k argumentu, který (v kontextu USA) mluví o dominanci nečlenských advokačních organizací mezi skupinami prosazujícími veřejný zájem (například T. Skocpol), poslední výzkumy naopak ukazují, že tyto skupiny na participaci založené členské organizace nenahrazují, ale existují společně s nimi a poskytují jim důležité služby [Minkoff et al. 2008; Walker et al. 2011].

založen na mobilizaci většího počtu jednotlivců, získal nový aktivismus postupem času tzv. transakční podobu (viz dále).

Do postkomunistických zemí včetně České republiky se tento typ aktivismu díky mezinárodním programům podpory „občanské společnosti“ dostal po roce 1989 již ve své „transakční formě“ [Císař 2008, 2010]. Některé organizace sice navazovaly na platformy existující před rokem 1989 v proti-režimní opozici (nejvýrazněji v oblasti ochrany lidských práv) nebo na okrajích oficiálně existujících organizací, jejich vznik byl však podmíněn pomocí přicházející od nejrůznějších podporovatelů a dárců ze zahraničí [Mareš et al. 2006]. V období po roce 1989 tak došlo k výraznému rozvoji sítě environmentálních organizací, které přijaly politickou agendu a začaly působit jako aktivní obhájci ochrany životního prostředí [Fagin, Jehlička 1998; Fagin 2000; Jehlička 2001; Fagin, Jehlička 2003; Davis 2004]. Stejně tak se začaly rozvíjet organizace bojující za lidská práva [Baršová 2004]. Právě tento typ nových organizací bývá častým cílem kritiky kvůli neschopnosti mobilizovat jednotlivce a působit jako zázemí „skutečného aktivismu“ sociálních hnutí [McMahon 2001; Fagin 2004, 2005]. Díky tomu, že se zde nezaměříme jen na jeho mobilizační, ale také transakční kapacitu, přineseme nový pohled na tyto organizace (viz sekce Transakční kapacita).

Vedle staré a nové formy aktivismu, které jsou dnes považovány za projev „normální politiky“, spadající dovnitř společenského mainstreamu [Koopmans, Statham 1999], rozlišujeme radikální – levicový i pravicový – aktivismus, který stojí v pozici protihráče jak politického systému obecně, tak také předchozích dvou aktivistických forem. Radikální aktivisté odmítají z jejich hlediska reformistické požadavky obou předcházejících typů a „explicitně vyjadřují svou kritiku současného stavu a představují žádoucího uspořádání společnosti budoucnosti“ [Williams 2004: 103]. Protože překračují hranice toho, co je společností považováno v daném okamžiku za přijatelné, nejsou schopni oslovit širokou veřejnost. Radikální aktivismus se spíše spojuje s existencí specifických subkultur, které mu poskytují sociální základnu a organizační zdroje [Kriesi et al. 1995; McKay 1998; Katsiaficas 2006]. Politická artikulace subkultury tváří v tvář „systému“ pak dává vzniknout kontra-kulturnímu hnutí jako vlastnímu projevu radikálního aktivismu [Laclau, Mouffe 1985; Kriesi et al. 1995; Marchart 2004]. Radikálové odmítají spolupráci se „systémem“, čemuž odpovídá také obvyklé užívání protestních strategií [Starhawk 2001]. Aktivity těchto skupin jsou často namířeny proti opačnému ideologickému pólu v rámci tohoto typu. Radikálové nespolupracují s mainstreamovými aktivisty a ani ti nestojí o to, aby byli viděni jako spojenci radikálů. Mezi starými a novými organizacemi na jedné straně a radikály na straně druhé existuje ve smyslu jejich cílů i používaných strategií nepřehlédnutelný rozdíl [Fitzgerald, Rodgers 2000].

Ideová historie českého radikálního aktivismu sahá – podobně jako v případě starého aktivismu – hluboko do historie. Některé symbolické a kulturní vzorce tohoto typu kolektivního jednání jsou navíc pozoruhodně stabilní [Bastl 2001: 9; Kolářová 2009: 71–72]. Přestože můžeme některé jeho projevy najít rovněž před

rokem 1989 [Pažout 2004], výrazněji se tento typ politického aktivismu v České republice objevuje teprve po roce 1989. Podobně jako v západoevropských zemích je převážně „reaktivní“, tj. orientovaný na vnější politické podněty – policejní a politickou represi [Katsiaficas 2006: 51–52; Císař, Slačálek 2007; Navrátil 2010] nebo výročí významných událostí (typicky 1. máj, výročí zahájení války v Iráku apod.). Cílem radikálního aktivismu se dnes stále častěji stávají mezinárodní či nadnárodní ekonomické a politické instituce (NATO, EU, SB, MMF) a jejich představitelé nebo konkrétní představitelé států angažujících se v různých konfliktech (USA, Izrael). Protesty jsou tedy radikálními aktivitami organizovány zejména ve smyslu vymezení se vůči představitelům a událostem symbolicky reprezentujícím establishment [Katsiaficas 2006: 165–168; Kolářová 2009; Navrátil 2010].

Uvedená typologie zachycuje komplexním způsobem mimoparlamentní organizovaný veřejný politický aktivismus, na jehož systematický popis v České republice se zaměřuje následující text.⁵

Data a metody

Předkládaná analýza politického aktivismu využívá dva datové soubory, které reprezentují dva základní přístupy k výzkumu kolektivního jednání / sociálních hnutí. Prvním z nich je datový soubor pocházející z analýzy protestních událostí v České republice (PEA Czech Republic), která byla provedena v roce 2007 [Císař 2008]. Analýza protestních událostí slouží k tomu, aby „prostřednictvím obsahové analýzy a s využitím zdrojů, jako jsou novinové zprávy a policejní záznamy, systematicky mapovala, analyzovala a interpretovala výskyt a vlastnosti velkého počtu protestů“ [Koopmans, Rucht 2002: 231]. Protestní událost zde definujeme jako shromáždění nejméně tří lidí, kteří se sešli na veřejném místě, aby vznášeli požadavky, které se dotýkají zájmů nějakého institucionálního nebo kolektivního aktéra nebo kteří sepsali petici adresovanou takovému aktérovi. Pro analýzu byla využita data z archívu ČTK v období 1993–2005. Kódováno bylo pět let: 1993, 1996, 1999, 2002 a 2005. Ve vybraných letech byly kódovány všechny události [srov. Ekiert, Kubik 2001: 116–139]. Celkový počet kódovaných událostí byl 1043. Na základě výsledků studia protestních událostí jsme pro tuto studii identifikovali nejdůležitější odvětví českého veřejného politického aktivismu: odborový, agrární (spadají pod výše definovaný starý typ aktivismu), environmentální, lidско-právní (spadají pod nový typ) a radikální, které jsme dále analyzovali pomocí dotazníkového šetření organizací.

Většina analýz v článku je prováděna na datech pocházejících z dotazníkového šetření českých organizací politického aktivismu (Czech SMOs Survey),

⁵ Organizovaný ve smyslu, že za ním stojí organizace. Existují i samoorganizace [Císař 2008]. Veřejný v tom smyslu, že organizuje veřejné kolektivní akce.

který proběhl od října 2007 do prosince 2008. Pro sběr dat byla využita technika elitního interview – tazatelé vyplňovali standardizovaný dotazník s reprezentanty vybraných organizací a skupin. Dotazník obsahoval jak uzavřené, tak otevřené otázky, které se týkaly všech aspektů fungování aktivistických organizací – jejich cílů a poslání, organizační struktury, řízení, získávání zdrojů, interakcí s politickými institucemi, práce s médii, vnímaného dopadu a dalších. Respondenti mohli ke kterékoli otázce dodat další komentář, pokud to považovali za důležité.

V rámci výše zmíněných odvětví veřejného politického aktivismu, jak jej identifikovala analýza protestních událostí, byly jednotlivé organizace pro dotazníkové šetření vybrány metodou sněhové koule.⁶ Tento postup výběru aktivistických skupin a organizací sociálních hnutí je v tomto typu výzkumu považován za jeden z nevhodnějších [viz např. Della Porta, Diani 1999]. Umožňuje zachytit sítě aktivistických organizací a zahrnout do vzorku ty, které jsou relevantní z hlediska samotných aktérů. Oproti jiným výběrovým metodám umožňuje zároveň začlenit i neformální skupiny, které nemají formální registraci. V každém zkoumaném odvětví jsme na základě mínění soudců začali s pěti důležitými organizacemi. Organizace, které byly celkově zmíněny alespoň dvakrát, byly zařazeny do vzorku. V environmentálním odvětví bylo na základě mínění soudců doplněno dalších 14 lokálních organizací, protože původní výběr v tomto ohledu přinesl jen omezené výsledky. Celková míra návratnosti byla 70 procent. Datový soubor veřejného politického aktivismu v České republice obsahuje 129 organizací. Konkrétně se jedná o odvětví odborových (19), agrárních (13), environmentálních (37), lidskoprávních (41) a radikálně levicových skupin (19). Radikálně pravicové organizace nebylo možné kvůli jejich nepřístupnosti do výzkumu zařadit. Přesto v textu hovoříme o radikálních, a nikoli pouze o levicově radikálních skupinách, neboť na základě analýzy protestních událostí i kvalitativních studií můžeme předpokládat, že z hlediska zde zkoumaných proměnných vykazují podobné charakteristiky [Mareš 2003; Císař 2008].

Politický aktivismus v České republice

S využitím teorie kolektivního jednání / sociálních hnutí nabídne zbývající text analytický popis tří výše představených typů aktivismu. Obecně se za stěžejní koncepty analýzy politického aktivismu / sociálních hnutí považují: repertoár

⁶ Dotazníkové šetření vedle odvětví veřejného politického aktivismu zahrnuje ještě další tematická odvětví občanské společnosti – organizace obhajující práva žen, gayů a leseb a sociálně zaměřené organizace. První dvě odvětví, ač obecně považovány za advokační skupiny, nebyly do této analýzy zahrnuty, protože podle výsledků analýzy protestních událostí netvořily veřejně viditelnou součást politického aktivismu v České republice. Těmito organizacím se věnujeme jinde [např. Císař, Vráblíková 2010]. Sociálně zaměřené organizace nejsou zahrnuty, protože podle všeobecně přijímané perspektivy nejsou primárně advokačními organizacemi.

jednání aktivistických skupin, struktura politických příležitostí, organizační zdroj a způsob prezentace jejich požadavků (framing) [pro shrnutí viz Tarrow 1998; Císař 2004: kap. 3]. Vyjma posledního z nich se zde budeme věnovat všem konceptům. Pro analýzu rámování se obvykle volí jiné metody než dotazníkové šetření [viz Johnston 2002], náš výzkum se tak na rámování primárně nezaměřoval.⁷ Navíc zde zahrneme i novou rovinu analýzy politického aktivismu zaměřenou na transakční kapacitu aktivistických organizací [Petrova, Tarrow 2007; Císař 2008].

Repertoár jednání

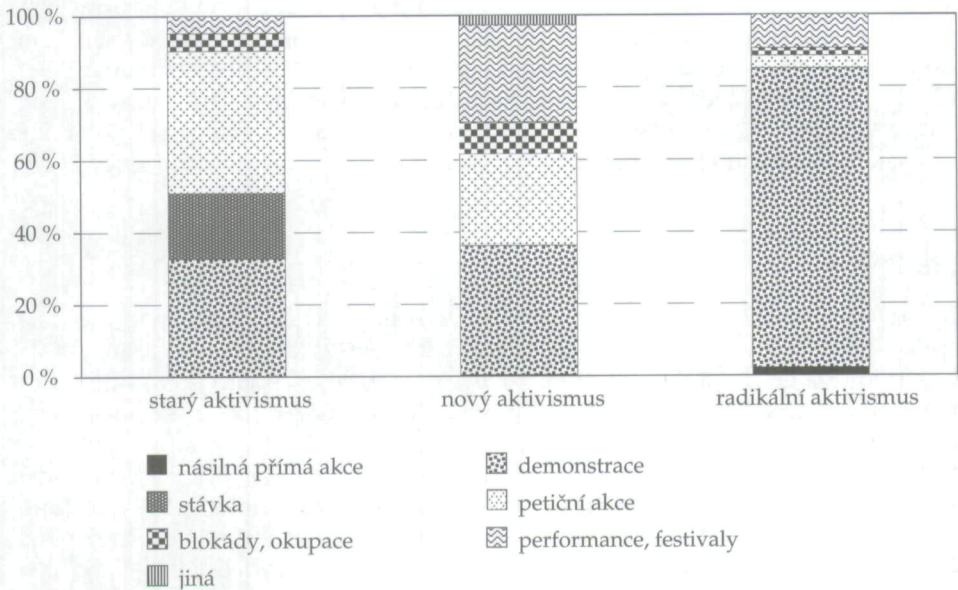
Mimoparlamentní aktivistické organizace bývají obecně – a jak uvidíme dále, spíše nesprávně – ztotožňovány s určitým, na protestu založeným, strategickým repertoárem. Podle původce tohoto konceptu, Charlese Tillyho [1995: 42], repertoár jednání představuje „omezený soubor rutinních praktik, které se (aktéři) učí, sdílejí a vykonávají prostřednictvím záměrné volby“. S určitým typem aktéra se však nutně nepojí určitý typ repertoáru. Repertoár naopak přináší politickým aktivistům možnost vznášet požadavky různými způsoby, používat různé strategie: „Ti stejní lidé, kteří pochodují ulicemi, také někdy posílají petice, ti stejní lidé, kteří se vzájemně přepadávají, se také někdy setkávají, aby jednali.“ [Tilly 2008: 14] Jaký repertoár jednání používají čeští aktivisté a jsou různé aktivistické typy charakterizovány různými repertoáry?

Pro analýzu repertoáru jednání českých aktivistických skupin použijeme jak data z analýzy protestních událostí, tak také informace z dotazníkového šetření organizací. První nám poskytne informace o veřejných kolektivních strategiích aktivistických skupin, k nimž se Tillyho pojetí vztahuje především. Díky druhému datovému souboru budeme schopni analyzovat nejen tento typ repertoáru, ale také všechny jiné aktivistické strategie. Aktivistické organizace totiž dnes používají celou škálu možných strategií a neomezují se například pouze na demonstrace [Meyer, Tarrow 1998]. Organizační data tak v naší analýze významně doplňují informace o protestních událostech, které obvykle stojí v centru tohoto typu analýz [Tilly 1995, 2008; Ekiert, Kubik 2001; Beissinger 2002]. Díky nim budeme schopni zachytit větší rozsah i variabilitu užívaných strategií, které u současných aktivistických skupin zřetelně sahají za hranice veřejného kolektivního (protestního) repertoáru [např. Meyer, Tarrow 1998; Sampson et al. 2005]. Jinými slovy řečeno, dotazníkové šetření nám umožní zachytit i ty strategie, které analýza protestních událostí postihnout nedokáže.

Nejvíce protestních událostí ve studovaných letech uspořádali v České republice organizace nového aktivismu (281), nejmenší počet pak organizace starého aktivismu (79). Radikálové se z hlediska počtu organizovaných událostí

⁷ Další možné dimenze analýzy aktivistických organizací, například vnímaný dopad jejich jednání, ponecháváme z kapacitních důvodů v této studii zcela záměrně stranou.

Graf 1. Veřejné kolektivní strategie podle třech typů aktivismu

Zdroj: PEA Czech Republic.

nacházejí mezi nimi (137). Toto rozložení platí, i kdybychom data z protestních událostí desagregovali do jednotlivých sledovaných let. I když, jak uvidíme dále, protest nepatří mezi nejčastěji užívané strategie nového aktivismu, celkově uspořádali více protestních událostí než radikálové, pro které protest představuje charakteristický způsob politického vyjadřování. Pokud jsou tyto protestní události analyzovány z hlediska mobilizovaných jednotlivců, mají pouze staří aktivisté schopnost přivést „do ulic“ větší počet lidí. Průměrný počet jednotlivců na událost nepočítající petice je pro staré aktivisty 3338. Skupiny nového a radikálního aktivismu jsou schopny pořádat pouze malé akce s průměrným počtem zúčastněných jednotlivců 272, resp. 118. Staří aktivisté tak neorganizují mnoho událostí, ale když k takové události dojde, jsou schopni mobilizovat relativně velký počet jednotlivců [viz také Císař 2008].

Podívejme se nyní na použité protestní strategie. Graf 1 ukazuje, že u starého aktivismu převládají v rámci jeho veřejných kolektivních projevů petice a demonstrace. Pro tento typ je také specifické užívání stávek, které mají v portfoliu starých aktivistů nezanedbatelný podíl. Veřejná kolektivní složka repertoáru nového aktivismu většinou obsahuje demonstrace a petice. Specifickou aktivitou jsou zde happeningy a performance, typický repertoár organizací nových sociálních hnutí. Radikální aktivismus pak vykazuje dvě pozoruhodné charakteristiky:

zcela v něm převládají demonstrace a zároveň jeho repertoár obsahuje i násilné akce, které se u ostatních typů vůbec nevyskytují. Podle dat o protestních událostech radikálové zároveň vůbec nevyužívají petice, které tvoří významnou část strategických repertoárů zbývajících aktivistických typů.

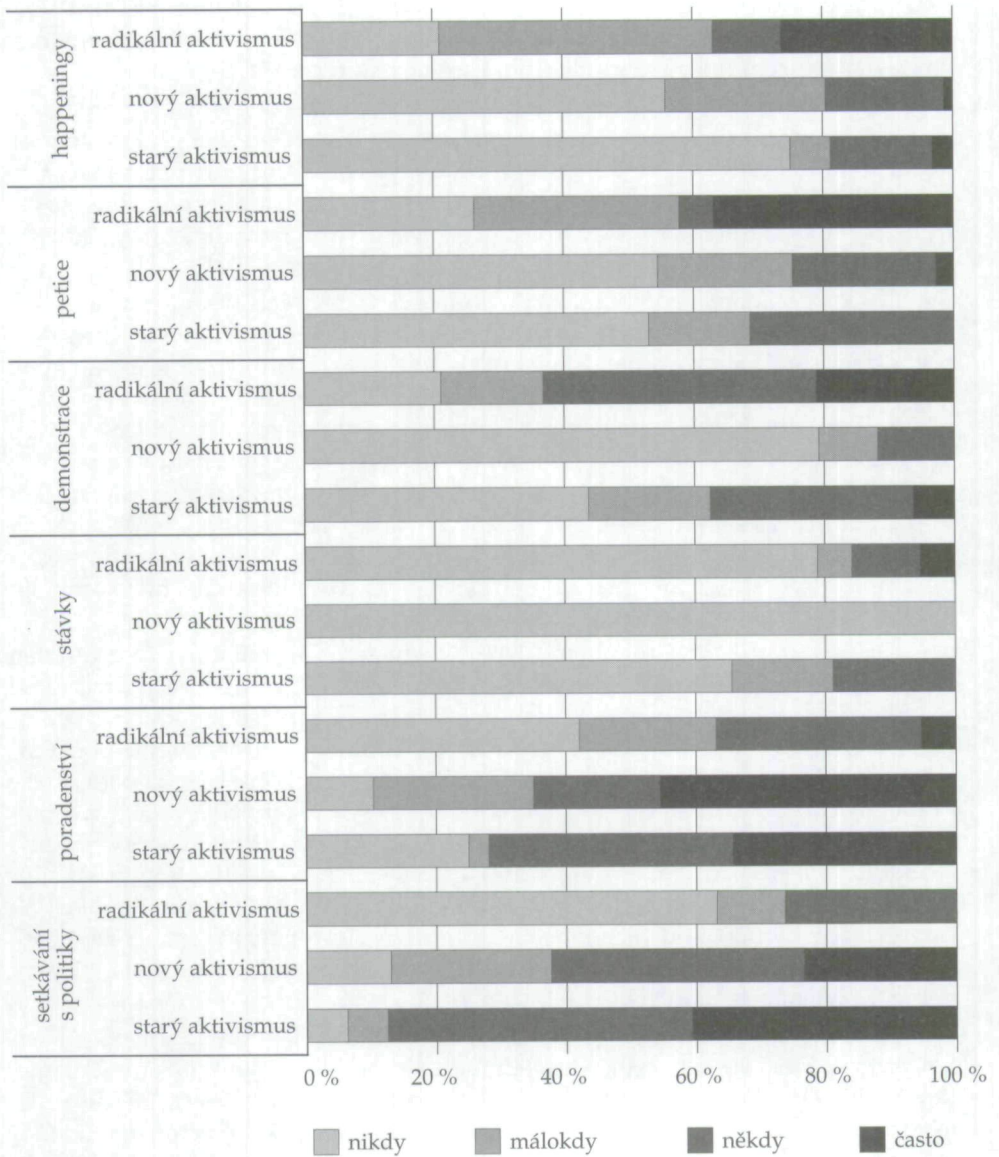
Představená analýza protestních událostí vypovídá o rozdílech v organizovaných veřejných událostech mezi třemi typy aktivismu. Neříká však nic o tom, jakou roli hrají tyto veřejné kolektivní strategie v celkovém portfoliu repertoáru jednotlivých typů aktivismu, tedy v porovnání s dalšími strategiemi. Toto zjištění nám poskytne dotazníkové šetření organizací, které byly dotázány, jak často využívají nejrůznější typy strategií.

Graf 2 znázorňuje vybrané typy strategií podle třech typů aktivismu. Na první pohled vidíme, že protest obecně nepatří mezi nejčastěji užívané strategie organizací starého a nového aktivismu. Politický aktivismus obou těchto typů stojí spíše na konvenčním repertoáru. Alespoň 60% organizací obou typů aktivismu provádí lobbying a/nebo politické poradenství (někdy či často). Setkávání s politiky (lobbying) je pak doménou starých aktivistů, kde celých 40% organizací tuto aktivitu vykonává často. Organizace nového aktivismu se zase častěji uplatňují v politickém poradenství. Pro ně je tato činnost klíčová (pouze 10% organizací s touto aktivitou nemá žádnou zkušenost), což ukazuje současnou podobu tohoto typu aktivismu, která ho odlišuje od původních protestních strategií nových sociálních hnutí.

Naopak radikálové mnohem častěji využívají protestní strategie a zároveň mnohem méně spoléhají na konvenční. Alespoň polovina radikálních organizací má zkušenost s organizováním všech znázorněných protestních aktivit. Výjimkou jsou stávky, které radikálové příliš často nepořádají. Tato strategie pochopitelně patří do repertoáru starých aktivistů. Překvapivé zjištění se týká petic, které podle našeho dotazníkového šetření radikálové organizují velmi často, byť analýza protestních událostí přinesla opačné zjištění. Vyplývá to pravděpodobně ze selektivity našeho zdroje dat pro analýzu protestních událostí, který „radikální petice“ nezachycuje. Petice používá alespoň málokdy přibližně polovina nových i starých aktivistů. Pokud vezmeme v úvahu závěry analýzy protestních událostí, překvapivý je relativně vysoký podíl organizací nového aktivismu, které nikdy neorganizují happeningy.

Shrnuto, analýza repertoáru jednání identifikuje hlavní rozdíl mezi starým a novým aktivismem na jedné straně a radikálním aktivismem na straně druhé. Rozdíl mezi dvěma neradikálními typy v zásadě představuje počet mobilizovaných jednotlivců v protestních událostech a využívání stávek. Jinak můžeme sledovat velmi podobné portfolio strategií s těžištěm v lobování, peticích a poradenství. Tito aktivisté ve svém jednání na veřejné kolektivní strategie primárně nespolečají, což odpovídá charakteristice současného aktivismu, kterou jsme uvedli tuto sekci. Radikálové naopak potvrzují svou orientaci na „ulici“ a systematické odmítání lobování [srov. Starhawk 2001: 125]. Snahou je mobilizovat příznivce pro kolektivní jednání, participativní povaha protestu zde proto hraje klíčovou roli. Je zde

Graf 2. Repertoár podle třech typů aktivismu

Zdroj: Czech SMO Survey.

patrná snaha o ignorování institucionalizovaného politického procesu, zpochybňována bývá často samotná instituce státu, který navíc může být v současném globálním prostředí považován za méně důležitého adresáta protestního sdělení než například mezinárodní organizace [Císař 2008]. Repertoár protestní činnosti tak sahá od petic až po konfrontační a násilné strategie [K 2001: 31–37]. Na rozdíl od starého aktivismu se ale radikálům nedaří mobilizovat větší počet lidí.

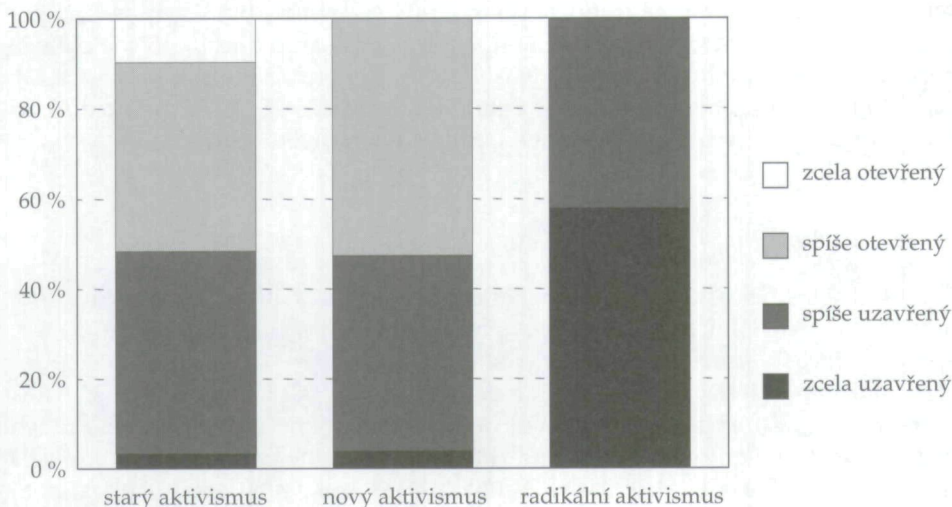
Struktura politických příležitostí

V současnosti nejčastěji užívaným konceptem analýzy politického aktivismu, mobilizace a sociálních hnutí je bezesporu *struktura politických příležitostí*, která – stručně řečeno – zachycuje uspořádání vnějšího prostředí, v jehož rámci studovaní aktéři operují [Kitschelt 1986; Tarrow 1998; Kriesi et al. 1995; Tilly 1995; Tilly, Tarrow 2007]. Koncept je teoretickým dědictvím jednoho z dnes dominantních výzkumných programů politického aktivismu – modelu politického procesu [Tarrow 1998; Kriesi et al. 1995; Kriesi 2004]. Podle hlavního argumentu tohoto přístupu otevřené politické prostředí usnadňuje mobilizaci a aktivismus, uzavřené ji naopak ztěžuje. Podle S. Tarrowa [Tarrow 1998: 19–20] jsou příležitosti „konzistentní – ne však nutně formální, permanentní nebo národní – dimenze politického boje, které vedou“ k politickému aktivismu. Politická omezení jsou pak takové faktory, které od protestu odrazují (například represe).

Existuje celá řada způsobů, jak politické příležitosti zkoumat. Debata nad možnostmi jejich studia ve skutečnosti tvoří jedno z ohnisek výzkumu v této oblasti. K politickým příležitostem lze přistoupit objektivisticky a na základě konkrétní konfigurace institucionálního uspořádání změřit jeho otevřenost k požadavkům studovaných aktivistických skupin [Tarrow 1998; Kriesi et al. 1995; Kriesi 2004]. Hlavními indikátory politických příležitostí podle S. Tarrowa [Tarrow 1998: 76–80] jsou otevřenost/uzavřenost politických institucí, ne/přítomnost vlivných spojenců uvnitř politického systému a rozbroje (či jejich nepřítomnost) mezi elitními aktéry, které zvyšují (či naopak snižují) šance politických aktivistů získat přístup k politickému rozhodování.

Tato objektivistická perspektiva popisuje období vývoje Československa, které následovalo bezprostředně po pádu komunistického režimu, jako výjimečně otevřené jak pro starý, tak nový aktivismus. Organizace starého aktivismu se těšily – s výjimkou samotné poloviny devadesátých let – poměrně privilegovanému přístupu do českého politického systému po celé postkomunistické období, zejména prostřednictvím instituce tripartity a díky jejich kontaktům se sociálně-demokratickou stranou [Brokl et al. 1997; Frič 2001; Hála et al. 2002]. V době bezprostředně po zhroucení režimu charakterizovala stejná situace i nový aktivismus – požadavkům spojeným s lidskými právy a ochranou životního prostředí se otevírali nebývalé institucionální příležitosti i spojenci [Jehlička 2001; Fagan 2004; Frič, Goulli 2001]. V roce 1992, kdy se stal V. Klaus předsedou své první vlády,

Graf 3. Vnímání politických příležitostí podle třech typů aktivismu

Zdroj: Czech SMO Survey.

se příležitosti pro tento aktivismus uzavřely. Nová vláda i nadále spolupracovala se starými aktivisty [Stark, Bruszt 1998; pro kritický argument, který naopak podtrhuje slabost pozice odborů v této době, viz Terra 2002: 286–288], k těm novým však přistupovala jako k politickým nepřítelům [Vláda ČR 1998; Fagin 2000; Frič 2001]. Situace se pro nové aktivisty začala měnit až na konci 90. let. Vedle změn ve vládě procházely české politické instituce v té době významnou transformací v souvislosti s přístupovým procesem do EU. Podmínky a politiky EU tak otevřely novému aktivismu politické příležitosti na domácí scéně [více viz Císař 2008]. Pro radikální aktivisty byla struktura politických příležitostí od počátku devadesátých let pevně uzavřena. V domácím kontextu jsou radikálové vnímány jako extremistické organizace, které jsou monitorovány bezpečnostními složkami.

Otevřenost politických příležitostí můžeme zkoumat také percepcemi studovaných aktérů. Podle mnoha výzkumů jsou právě tím faktorem, který rozhoduje o tom, jestli politické příležitosti mají vůbec nějaký vliv na skutečné jednání aktivistických skupin [Gamson, Meyer 1996; Kurzman 1996; McAdam et al. 2001]. V tomto pojetí nepůsobí politické příležitosti na aktivistické skupiny „objektivně“, jejich působení je zprostředkováno interpretacemi aktérů. Podle tohoto argumentu tak „objektivně“ otevřená struktura politických příležitostí vůbec k politické mobilizaci vést nemusí – příležitosti mohou v tomto smyslu zůstat „promarněny“ [Meyer 2002]. V dotazníkovém šetření aktivistických organizací byli respondenti a respondentky tázáni na vnímanou otevřenost či uzavřenost českých politických institucí jako celku. Graf 3 znázorňuje percepci otevřenosti struktury politických příležitostí podle třech typů aktivismu.

Vnímání otevřenosti struktury politických příležitostí bylo v době výzkumu u organizací starého i nového aktivismu prakticky stejné. Polovina organizací obou typů aktivismu charakterizovala český politický systém obecně jako otevřený jejich požadavkům. Podle komentářů, které respondenti a respondentky doplňovali k jednotlivým otázkám, je zřejmé, že řada z nich své hodnocení současné otevřenosti systému stavěla na historickém srovnání různých období vztahu politické reprezentace k jejich organizaci či odvětví a ne na základě porovnávání s jinými aktivistickými odvětvími. Odbory – dominantní představitel starého aktivismu – se v období uskutečnění tohoto výzkumu nacházely v situaci, kdy byl u vlády pravicový kabinet. Pravicové vlády jsou oproti levicovým považovány za méně nakloněné spolupráci a požadavkům odborů. Není tedy překvapivé, že polovina odborářů tehdejší politický systém hodnotila jako uzavřený, pokud jej srovnávala s obdobím vlád, na kterých se podílela ČSSD. Přibližně desetina organizací starého aktivismu, tj. tři organizace, které politický systém hodnotily jako zcela otevřený, jsou agrární organizace. Naopak organizace nového aktivismu často stavěly do kontrastu současný stav k podmínkám výše zmíněných „studentých“ devadesátých let. Řada z nich tak své hodnocení o otevřenosti zakládala právě na tomto srovnání. Mnoho organizací v tomto typu navíc velmi pozitivně hodnotilo vstup Strany zelených do tehdejší vlády. V souladu s jejich charakteristikou (viz sekce Tři typy aktivismu) naopak všichni radikálové označovali český politický systém jako uzavřený.

Organizační zdroje

Zatímco model politického procesu klade při analýze důraz na prostředí politické mobilizace, teorie mobilizace zdrojů svou pozornost zaměřuje na proměnlivou dostupnost různého typu zdrojů [McCarthy, Zald 1977; Jenkins 1983; Zald 1992; Edwards, McCarthy 2004]. Podle tohoto přístupu jsou to zdroje, které umožňují aktivistickou činnost, jejich nedostatek naopak vede k jejímu útlumu. Teorie mobilizace zdrojů rozlišuje několik typů zdrojů, kterými mohou aktivistické skupiny disponovat. Jedná se jednak o sociálně-organizační zdroje neboli organizační zázemí, které může být dané skupině vlastní nebo může být přivlastněné od organizací jiných (politický aktivismus může například využívat infrastrukturu univerzit, výzkumných pracovišť nebo církví). Zároveň to jsou materiální zdroje neboli finanční prostředky a majetek, kterými aktivistické skupiny disponují. Dále se jedná o lidské zdroje, čímž jsou míněni vzdělaní organizační pracovníci (zaměstnanci), dobrovolníci a členové [Edwards, McCarthy 2004]. Od těchto „tvrdých“ zdrojů můžeme odlišit také jejich „měkkou“ variantu, kam spadají především morální a kulturní zdroje [Jenkins 1983]. Mezi první patří legitimita, solidarita a podpora ze strany celebrit a morálních autorit, mezi druhé pak speciální znalosti a aktivistické know-how.

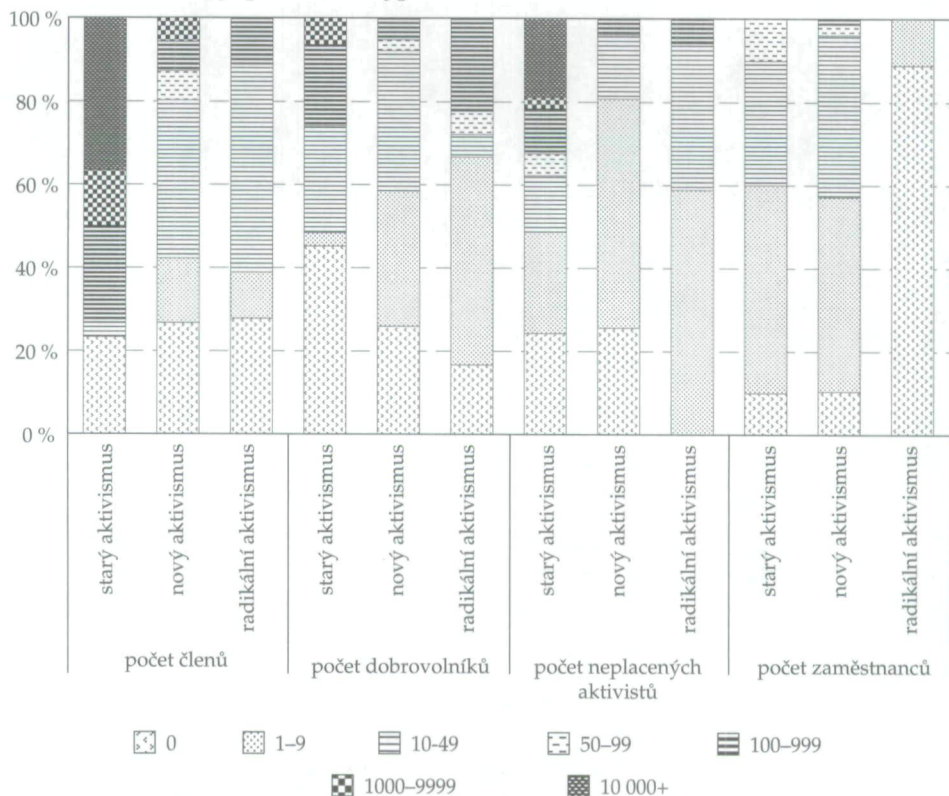
Jaké jsou rozdíly mezi jednotlivými typy politického aktivismu v míře využívání těchto zdrojů a způsobu jejich získávání? Dotazníkové šetření aktivis-

tických organizací v České republice se zaměřilo na materiální a lidské („tvrdé“) zdroje. Graf 4 znázorňuje lidské zdroje, kterými disponují tři typy politického aktivismu. Jednotlivé typy lidských zdrojů jsou seřazeny podle „náročnosti“ způsobu zapojení jednotlivců, a to od nejméně náročné formy pro zapojené jednotlivce – řadové členové a členky – až k nejvíce angažovanému způsobu zapojení do organizace – zaměstnanci. Na první pohled existuje mezi jednotlivými typy aktivismu největší rozdíl ve velikosti členské základny. Starý aktivismus oproti ostatním typům dokáže sdružovat výrazně vyšší počet členů. Téměř tři čtvrtiny těchto organizací mají nad sto členů, 37% organizací má dokonce nad deset tisíc členů. Diametrálně odlišnou situaci vidíme v případě nového a radikálního aktivismu. Zde jsou nejpočetněji zastoupeny skupiny mající od deseti do padesáti členů. Z hlediska počtu dobrovolníků není celkový rozdíl mezi třemi typy aktivismu podobně výrazný. Vidíme však, že oproti novému aktivismu je přibližně čtvrtina organizací starého a radikálního aktivismu schopna mobilizovat poměrně vysoký počet dobrovolníků (nad 100).

Velikost členské základny organizací třech typů aktivismu odpovídá počtům jednotlivců participujícím na protestních událostech organizovaných těmito typy aktivismu (viz sekce Repertoár jednání). Organizace starého aktivismu mají relativně velkou členskou základnu a jen tyto organizace jsou také schopny mobilizovat větší počet jednotlivců při protestních událostech. Zdá se tak, že naše výsledky odpovídají jinému typu studií, které ukazují, že organizované členství vede na individuální úrovni k politické participaci [Verba et al. 1995; Putnam 2000; Norris 2002; McAdam 2003]. Členství v organizacích, v našem případě zejména v odborech, pravděpodobně usnadňuje individuální účast při protestních událostech, které jsou těmito organizacemi pořádány. Členové jsou lépe mobilizovatelní, protože jsou pro aktivisty organizací snadněji dosažitelní než nečlenové.

Počet neplacených aktivistů je další kategorií lidských zdrojů, která zahrnuje členy angažované na každodenní bázi, překračující rámec „řadového“ členství. Fungování organizací nestojí pouze na řadových členech, ale především na těch, kteří se angažují nepoměrně více než ostatní a vykonávají také různé funkce. Vidíme, že i v tomto ohledu je určitá menšinová část starých aktivistů schopna lidské zdroje mobilizovat. Téměř čtvrtina těchto organizací opírá své fungování o více než padesát neplacených aktivistů. Z porovnání podílu počtu členů a podílu počtu neplacených aktivistů dále vyplývá, že jak noví, tak radikální aktivisté oproti starým aktivistům mají v rámci své členské základny větší podíl členů, kteří se angažují nad rámec „pasivního“ členství a zapojují se mnohem více do chodu organizace. Zajímavým zjištěním je také to, že i když se organizace starého a nového aktivismu zásadně liší v počtu členů a dobrovolníků, prakticky mezi nimi neexistuje rozdíl v tom, kolik mají zaměstnanců. Valná většina organizací obou typů aktivismu má od jednoho do dvaceti zaměstnanců. Naopak téměř 90% radikálů žádné zaměstnance ani nemá, což je v souladu i se zjištěním, že všechny tyto skupiny mají alespoň jednoho neplaceného aktivistu.

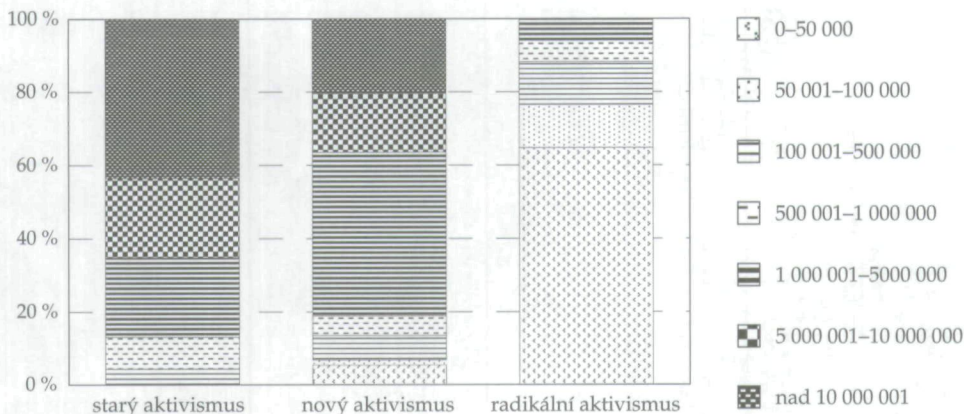
Graf 4. Lidské zdroje podle třech typů aktivismu

Zdroj: Czech SMO Survey.

Vedle lidských zdrojů, na nichž fungování organizací především záleží, potřebují skupiny při své činnosti materiální zajištění. Graf 5 znázorňuje příjem aktivistických organizací v roce 2006 podle typu aktivismu. Konkrétně se jedná o procentuální rozložení příjmových skupin v rámci jednotlivých typů aktivismu. Mezi sledovanými typy aktivismu existují zásadní rozdíly ve výši ročních příjmů, kterými disponovaly. Starý aktivismus charakterizují zdaleka nejvyšší příjmy. Pouze tři organizace tohoto typu aktivismu měly v našem vzorku v roce 2006 roční příjem menší než jeden milion korun. Většina organizací starého aktivismu (65 %) uvedla roční příjem nad pět milionů korun. Oproti tomu u nového aktivismu je nejvíce zastoupenou skupinou výše příjmu mezi jedním a pěti milióny korun (45% organizací). Příjmy radikálů jsou ve srovnání s předchozími typy řádově mnohem nižší. Čtvrtina těchto organizací žádný příjem neměla, přibližně polovina měla příjem za rok 2006 do 100 000 korun a pouze jedna organizace disponovala v této době příjmem nad milión korun.

Graf 5. Příjem podle třech typů aktivismu

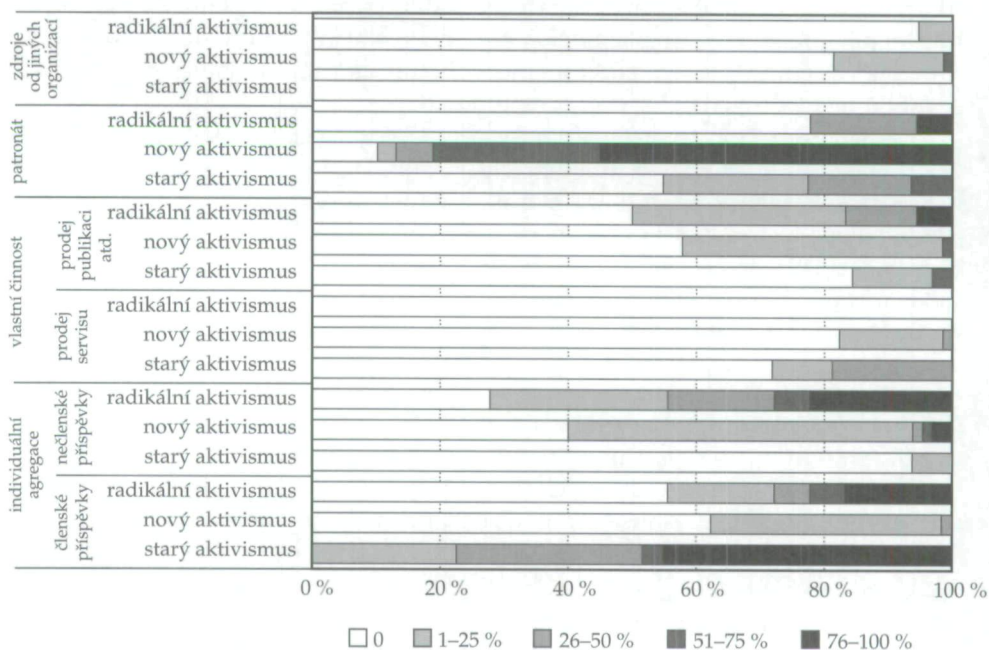

Zdroj: Czech SMO Survey.

Rozdíly mezi typy politického aktivismu neexistují jen v objemu peněz a majetku, který mají k dispozici. Odlišnosti lze očekávat i ve způsobech/mechanismech, jakými tyto zdroje různé typy aktivismu získávají. Teorie mobilizace zdrojů rozlišuje čtyři skupiny mechanismů, jimiž aktivistické organizace potřebné zdroje mobilizují [Edwards, McCarthy 2004: 131–135]. Za prvé, skupiny shromažďují prostředky z individuálních zdrojů, tj. z členských příspěvků a individuálních darů. Za druhé, zdroje mohou získávat uplatňováním produktů vlastní činnosti, například prodejem publikací, poskytováním poradenství a dalších služeb. Třetí kategorie je patronát neboli získávání prostředků z externích zdrojů, od filantropických institucí, nadací, státní správy či mezinárodních organizací. Za čtvrté, zdroje lze mobilizovat přivlastněním zdrojů někoho jiného. Jak jsme již uvedli, aktivisté mohou využít organizačního zázemí svého zaměstnavatele, vzdělávací instituce či církve.

V rámci dotazníkového šetření byli reprezentanti a reprezentantky jednotlivých organizací požádáni, aby u každého z různých typů financování uvedli přibližný podíl, jaký daný typ mechanismu získávání zdrojů zaujímal v jejich příjmech za rok 2006. Výsledky přináší graf 6, který zobrazuje tři typy aktivismu podle míry využívání výše zmíněných mechanismů získávání zdrojů. Z hlediska shromažďování prostředků z individuálních zdrojů nalezneme mezi třemi typy aktivismu zásadní rozdíly. Graf znázorňuje dva mechanismy shromažďování z individuálních zdrojů – z členských příspěvků a nečlenských individuálních darů, například darů jednotlivců či fundraisingových událostí, jako jsou benefiční koncerty. V mobilizaci členských příspěvků naprosto dominuje starý aktivismus. Neexistuje žádná organizace starého aktivismu, která by ve svém rozpočtu nespolehala na členské příspěvky. Pro 48% těchto organizací představovaly členské příspěvky minimálně polovinu jejich celkového příjmu. Naopak více než

Graf 6. Mechanismy získávání finančních zdrojů podle třech typů aktivismu (%)

Zdroj: Czech SMO Survey.

polovina organizací radikálů a nových aktivistů ani žádné členské příspěvky nezískává. Jinou situaci vidíme, když se zaměříme na nečlenské individuální příspěvky. U starých aktivistů tento mechanismus získávání zdrojů prakticky vůbec nefunguje. Naproti tomu téměř polovina radikálů (44 %) tímto způsobem získává značnou část svých příjmů (26–100 %).

Důležité odlišnosti mezi třemi typy aktivismu existují i v případě patronátu, který zahrnuje nejrůznější typy externího financování, jako jsou granty od nadací, českého státu a Evropské unie. Patronát či grantové financování představuje pro valnou většinu organizací nového aktivismu majoritní zdroj příjmů: 87 % těchto organizací získává tímto způsobem přes polovinu svých příjmů. V určité míře tímto způsobem získávají financování i staří aktivisté. V jejich případě to nicméně většinou nejsou granty od nadací či Evropské unie, ale dotace od českého státu přidělované agrárním organizacím.

Ostatní mechanismy získávání zdrojů nepředstavují ani pro jeden typ aktivismu důležitý zdroj prostředků. I když polovina radikálů získává finance z prodeje publikací či jiného zboží, nepokrývá tento mechanismus u většiny organizací nijak velký podíl jejich příjmů. Obecně získávají všechny tři typy aktivismu velmi malou část svých financí, pokud vůbec nějakou, z vlastní činnosti. Část starých

aktivistů, pro které tento zdroj představuje čtvrtinu až polovinu jejich příjmů, tvoří zejména některé agrární organizace, které z pověření státní správy vykonávají některé služby pro zemědělce. V rámci českého politického aktivismu neexistuje vzájemná finanční podpora mezi organizacemi. O možných nefinančních materiálních zdrojích náš výzkum nevyovídá.

Shrnuto, starý aktivismus, který reprezentuje sociálně-ekonomické zájmy, vykazuje jasnou schopnost mobilizovat značnou část svých zdrojů z členských příspěvků. Tato schopnost chybí oběma ostatním typům politického aktivismu. Radikálové přesto generují velký podíl svých prostředků z nečlenských individuálních darů. Organizace nového aktivismu zase ve velké míře spoléhají na externí financování. Tato zjištění odpovídají způsobům, jimiž různé typy aktivistů fungují i v etablovaných demokraciích. Když Walker [1983, 1991] srovnává profesní a zaměstnanecké organizace s neprofesními, tj. novými, občanskými skupinami v USA, přesvědčivě dokazuje, že patronát měl při financování nových skupin naprosto stěžejní význam. Podle Walkera [Walker 1983: 398] to vzhledem k situaci nových skupin, které nemohou počítat s „hotovou komunitou čekající, až bude zorganizována“, není překvapující. Namísto mobilizace individuálních příspěvků tak tyto organizace musejí, pokud chtějí zajistit svoji existenci, spoléhat na granty od filantropických organizací a kontrakty od institucí veřejné správy [Berry 1993; Skocpol 1999; Minkoff, Agnone 2010].

U radikálů není způsob mobilizace zdrojů jen nástrojem jejich materiální podpory, ale samotným aktivismem [Fitzgerald, Rodgers 2000]. Kolektivní identita nějaké skupiny zde není definována pouze jejím programem a požadavky, ale je určována také tím, jak se materiálně reprodukuje. Není dána jen tím, *čeho* skupina chce dosáhnout, ale také tím, *jak* toho chce dosáhnout. Slovy samotných aktivistů, (na systému) nezávislý aktivismus vyžaduje nezávislé peníze. Jinak řečeno, autentické politické vyjádření je podmíněno tím, že je podporováno ze zdrojů autentických jednotlivců, kteří stojí za artikulovanými požadavky [viz Císař 2008].

Transakční kapacita

Robustnost občanské společnosti byla tradičně měřena schopností jejích organizací zapojit do sociálního a politického aktivismu jednotlivce. Tato mobilizační kapacita neboli schopnost aktivizovat jedince a přivést je k participaci tak byla chápána jako známka toho, jestli občanská společnost funguje či nikoli. Právě na základě tohoto indikátoru byly občanské společnosti v postkomunistických zemích označeny za slabé [např. McMahon 2001; Howard 2003; Fagan 2004, 2005]. Jak ale ukázali Tsveta Petrova a Sidney Tarrow [Petrova, Tarrow 2007], mobilizační kapacita není jediným znakem síly občanské společnosti a neschopnost organizací mobilizovat tak nutně neindikuje její slabost. Podle nich je pro občanskou společnost ve východoevropských zemích charakteristická existence politicky

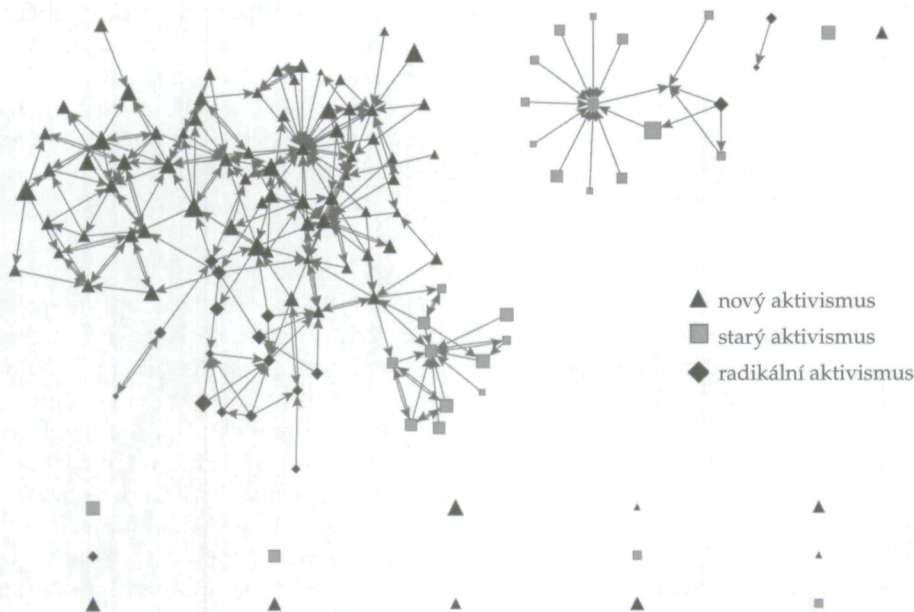
orientovaných skupin, které sice nejsou schopny mobilizovat velký počet občanů, ale přesto vykazují určitou schopnost prosazovat své zájmy. Namísto mobilizace totiž tyto skupiny spoléhají na meziorganizační síť a vazby. Schopnost navazovat vztahy mezi organizacemi navzájem Petrova a Tarrow označují jako transakční kapacitu. Transakční kapacita konkrétně znamená schopnost navazovat spojení s jinými aktivistickými organizacemi, vytvářet s nimi koalice a vstupovat do interakcí s dalšími důležitými politickými aktéry. Těžiště analýzy robustnosti občanské společnosti se tím přesouvá z individuální na organizační úroveň [srov. také Sampson et al. 2005].

Petrova a Tarrow sice svým konceptem hodlali zachytit postkomunistic-
ký aktivismus v jeho celku, nás zde ale zajímá, jestli mezi různými typy existují v tomto ohledu rozdíly podobně, jako mezi nimi existují rozdíly ve schopnosti mobilizovat (viz graf 2). Pro analýzu transakční kapacity jednotlivých typů aktivismu používáme analýzu sociálních sítí, která k tomuto účelu poskytuje nejlepší nástroje [srov. Grote 2009; Císař, Navrátil 2010]. Reprezentanti a reprezentantky jednotlivých organizací byli požádáni, aby vyjmenovali organizace a skupiny, s nimiž spolupracují. Transakční kapacitu považujeme za vícedimenzionální koncept, přičemž operacionalizujeme dvě dimenze, které se nám jeví jako klíčové. Zaprvé nám jde o zachycení všech *reálných* (uskutečněných) vazeb, které organizace vykazuje, což umožňuje popsat skutečnou transakční aktivitu organizace navenek ve vztahu k ostatním aktérům. Druhá dimenze transakční kapacity pak spočívá v *potenciální* vztahové pozici organizace v síti ve smyslu její důležitosti z hlediska *zprostředkovávání* vzájemných interakcí mezi ostatními členy sítě. Tyto dimenze transakční kapacity operacionalizujeme pomocí dvou hlavních měř sítové centrality [Freeman 1979; Wasserman, Faust 1994].

První dimenzi měříme jako počet reálných a z hlediska každé organizace podstatných vazeb kooperace, kterých je tato subjektem, tj. jako normalizovaný *out-degree* (výstupní stupeň uzlu, dále VSU, tj. podíl počtu kooperativních vazeb uvedený ze strany organizace ke všem možným vazbám této organizace v síti). Jak již bylo řečeno, transakční kapacitu nevnímáme pouze mechanicky jako množství *reálných* vazeb spolupráce, ale současně jako příležitost či moc koordinovat, propojovat, zprostředkovávat a ovlivňovat vazby mezi dalšími aktéry, jejichž je daná organizace součástí. Proto nás rovněž zajímá, jak často se daná organizace vyskytuje na nejkratší možné spojnici mezi páry dalších organizací, resp. hodnota její *betweenness* (středové mezipolohy, dále SM) [srov. Diani 2003; Baldassarri, Diani 2007]. Čím větší jsou míry normalizovaného VSU a SM, tím větší je transakční kapacita dané organizace. Vizualizace rozložení obou sledovaných měř v grafech 7 a 8 naznačuje, že organizace nového aktivismu vykazují v obou námi sledovaných dimenzích znatelně vyšší hodnoty než organizace starého a radikálního aktivismu.

Z hlediska hodnot VSU (graf 7) vykazuje nový aktivismus průměrně největší *reálnou* transakční kapacitu (průměrná hodnota je 0,00789). Následován je pak poměrně záhy radikálními aktivisty (0,00644) a dále starými aktivisty (0,00451),

Graf 7. Distribuce normalizovaného VSU mezi třemi typy politického aktivismu

Vizualizace: Kamada-Kawai energy layout, metoda rozdělení komponent.

Zdroj: Czech SMO Survey.

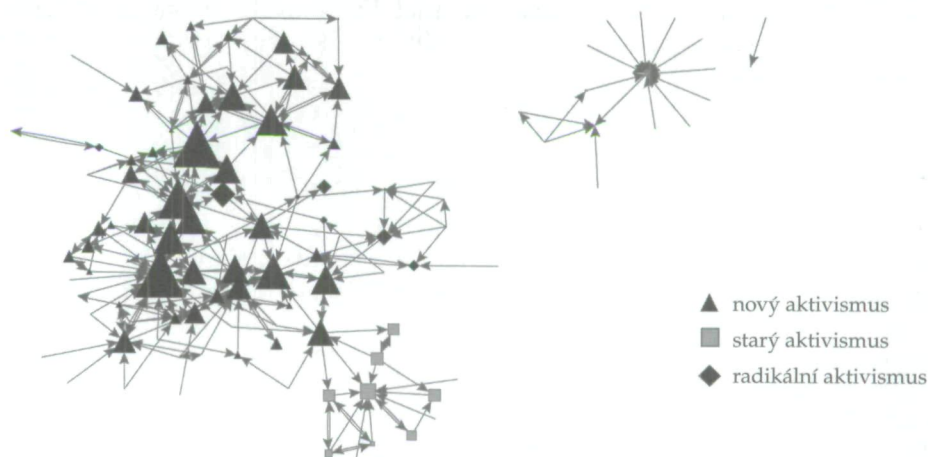
kteří vykazují nejnižší schopnost být subjektem vztahů spolupráce.⁸ Mnohem výraznější jsou pak rozdíly při analýze druhé z měr centrality (graf 8): zde organizace nového aktivismu jednoznačně dominují a jsou z tohoto hlediska zdaleka těmi nejvíce klíčovými aktéry při komunikaci a zprostředkovávání vztahů kooperace napříč sítí – resp. z hlediska *pozice a moci* je ovlivňovat (průměrná hodnota tohoto typu organizací je 0,00789). Se značným odstupem následují opět radikální kolektivní aktéři (0,00644) a nejslabší pozici z hlediska možnosti koordinovat či zprostředkovávat vazby v síti mají organizace starého aktivismu (0,00451).⁹

Toto zjištění nejen dokazuje, že mezi různými aktivismy existují rozdíly, ale hlavně dokládá odlišný charakter nového aktivismu v porovnání s ostatními dvěma typy. Postmaterialisticky orientované aktivistické organizace jsou podle výsledků této analýzy zaměřeny na navazování vztahů, vytváření koalic a meziorganizačních sítí. V porovnání se starým i radikálním aktivismem v této dimenzi

⁸ Rozpětí této míry centrality v našem datovém souboru je 0–0,01884. Při vynásobení této hodnoty stem jde o procentuální vyjádření počtu vazeb realizovaných ze strany dané organizace ze všech možných vazeb v síti.

⁹ Hodnoty SM se v datovém souboru pohybují mezi 0 a 0,0146.

Graf 8. Distribuce SM mezi třemi typy politického aktivismu

Vizualizace: Kamada-Kawai energy layout, metoda rozdělení komponent.

Zdroj: Czech SMO Survey.

vykazují mnohem větší schopnost. Vidíme, že nové aktivistické organizace vykazují více centrální pozici uvnitř sítě vztahů, zatímco staří a radikální aktivisté tvoří spíše izolované (byť uvnitř někdy relativně propojené) trsy na periferii.

Když naše zjištění interpretujeme v kontextu již existující znalosti, můžeme říci, že nový aktivismus velmi pravděpodobně kompenzuje svou omezenou mobilizační schopnost, kterou jsme popsali výše, budováním kapacity interakční [srov. také Keck, Sikkink 1998; Tarrow 1998; Sampson et al. 2005; Baldassarri, Diani 2007; Císař 2008]. Vzhledem k tomu, že tyto organizace prosazují požadavky, které nevyrostají z bezprostředních potřeb a zájmů konkrétních skupin populace, které by z jejich činnosti přímo profitovaly, ale prosazují obecné zájmy, které se opírají o přesvědčení o platnosti určitých hodnot a postojů, mají omezenou šanci mobilizovat masovou podporu [Jenkins 1998; Berry, Wilcox 2007; Walker 1991]. Jejich síla tak z mobilizace velkého počtu podporovatelů, o niž se opírala tradiční sociální hnutí [Tilly 2004], může vyrůstat jen obtížně. Naopak, je určována jejich schopností kooperovat s jinými organizacemi, vytvářet širší koaliční projekty a koordinovat vztahy mezi vzdálenějšími aktéry v síti.

Z hlediska schopnosti těchto organizací podporovat fungující občanskou společnost převládá v literatuře spíše skeptický tón [například McMahon 2001; Tilly 2004; Fagan 2004; 2005]. Jiné výzkumy ale ukazují, že tento typ nečlenských organizací může poskytovat dalším skupinám expertní informace, zdroje, komunikační kanály, přístup do politického systému atd. [Minkoff et al. 2008; Walker et al. 2011]. Jak dále upozorňuje Minkoff [1997], nejen obvykle uváděné interpersonální sítě [Putnam 1995, 2000], ale také husté sítě aktivistických organizací mají

potenciál pomáhat kumulaci sociálního kapitálu a podpoře politické efektivity na individuální úrovni tím, že poskytují mobilizační a komunikační infrastrukturu těm společenským skupinám a jednotlivcům, kteří by se do politické arény neměli jinak šanci dostat.

Závěr

Tato studie analyzovala veřejný politický aktivismus v České republice s pomocí konceptů teorie sociálních hnutí. Hlavním argumentem textu je to, že k veřejnému politickému aktivismu nelze přistupovat jako k jednomu homogennímu celku, ale že zde existují jeho tři specifické typy – starý, nový a radikální. Tyto tři typy politického aktivismu se od sebe zásadně liší v řadě ohledů, a představují tak samostatné módy veřejné kolektivní reprezentace politických zájmů. Studie ukazuje jejich odlišnosti pomocí aplikace konceptů teorie sociálních hnutí. Těmito koncepty jsou repertoár jednání, struktura politických příležitostí, organizační zdroje a transakční kapacita.

Analýza ukázala, že starý aktivismus zahrnující odborové a agrární organizace je v porovnání s novým a radikálním aktivismem charakteristický zejména tím, že stojí na participaci velkého počtu lidí. Staří aktivisté mohou ve své činnosti spoléhat na členskou základnu: velká část z jejich prostředků pochází od členů (členské příspěvky) a jimi pořádaných veřejných kolektivních událostí se účastní nesrovnatelně vyšší počet jednotlivců než u ostatních dvou typů aktivismu. Z hlediska transakční kapacity naopak starý aktivismus vykazuje nejnižší hodnoty. V porovnání s ostatními dvěma typy aktivismu vstupují organizace starého aktivismu nejméně do meziorganizačních sítí.

Starý aktivismus je nejvíce vybaven materiálními zdroji, které poskytují organizacím zázemí pro mobilizaci: organizace tohoto typu aktivismu se mohou spolehnout na poměrně velké rozpočty. Tato masová participace není příliš častá a pro většinu členů je pouze pasivní. Oproti dvěma zbylým typům politického aktivismu organizují staří aktivisté totiž veřejné kolektivní akce nejméně často a jejich činnost, podobně jako u nových aktivistů, spočívá hlavně v konvenčních nekolektivních strategiích, jako je například lobování. Také podíl počtu řadových členů vůči neplaceným aktivistům, kteří svojí angažovaností překračují rámec řadového členství, je výrazně vyšší.

Druhým typem politického aktivismu v České republice je aktivismus nový, který zahrnuje skupiny prosazující postmaterialistická témata, jako jsou environmentální a lidsko-právní organizace. Tento typ politického aktivismu je charakteristický poměrně vysokou aktivitou malých a propojených (transakčních) organizací, které nestojí na masové participaci jednotlivců a generují svoje zdroje z externího financování. I když jsou organizace nového aktivismu zdaleka nejčastějším organizátorem veřejných kolektivních akcí, těžiště jejich činnosti neleží ve veřejném kolektivním protestu, ale podobně jako u starých aktivistů v politic-

kém poradenství a lobování. U valné většiny organizací tohoto typu aktivismu nepřevyšuje členská základna několik desítek lidí a jejich veřejných kolektivních akcí se v porovnání se starým aktivismem účastní řádově menší počet lidí. Disponují také mnohem menšími rozpočty než starí aktivisté. Zároveň je ale jejich organizační zázemí ve smyslu počtu zaměstnanců prakticky stejné jako u starých aktivistů. Specifickým rysem tohoto typu aktivismu je jeho vysoká transakční schopnost oproti starému a radikálnímu aktivismu. Zdá se tak, že aktivismus nových aktivistů nestojí na masové participaci, ale na navazování vztahů, budování koalic a sítí. Naše analýza tak ukazuje, že i když tento aktivistický typ nemá schopnost mobilizovat jednotlivce, dokáže sloužit jako důležitý „spojovací článek“ v mezi-organizačních sítích. Bezpochyby tak přispívá ke konsolidaci sítí, na nichž stojí česká organizovaná občanská společnost.

Třetím typem českého politického aktivismu, který představuje specifický způsob veřejného kolektivního prosazování zájmů, jsou radikální aktivisté. Ve stručnosti řečeno, radikální aktivisté jsou malými nezávislými „protihráči“. Oproti starému a novému aktivismu prakticky nevyužívají konvenční repertoár a ve své činnosti se orientují hlavně na protestní typy strategií. Jejich veřejné kolektivní akce však ve srovnání se starými aktivisty přitahují omezený počet lidí. Sami sebe jako protihráče i chápou, protože na rozdíl od ostatních typů aktivismu považují všechny radikální organizace český politický systém za jim uzavřený. I když velikostí členské základny jednotlivých organizací jsou radikálové podobní novým aktivistům, organizační zdroje tohoto typu aktivismu stojí na zcela jiné logice. Oproti oběma neradikálním typům aktivismu nemá valná většina radikálních organizací žádné zaměstnance a svoji činnost opírá o malé rozpočty nepřesahující několik desítek tisíc korun.

ONDŘEJ CÍSAŘ působí jako docent na Katedře politologie a v Institutu pro srovnávací politologický výzkum Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. V Sociologickém ústavu Akademie věd ČR, v.v.i., je šéfredaktorem českých vydání Sociologického časopisu / Czech Sociological Review. Odborně se věnuje sociálním hnutím, občanské společnosti, politické teorii a metodologii výzkumu v sociálních vědách.

JIŘÍ NAVRÁTIL je výzkumným pracovníkem Institutu pro srovnávací politologický výzkum a doktorským studentem na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Jeho hlavními oblastmi zájmu jsou sociální procesy kolektivní de-/mobilizace, strukturální analýza politických konfliktů a sociálních hnutí a radikální politická teorie.

KATEŘINA VRÁBLÍKOVÁ vystudovala sociologii a politologii na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a v současnosti zde studuje doktorský studijní program politologie. Je výzkumnou pracovnící Institutu pro srovnávací politologický výzkum Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Odborně se zaměřuje na výzkum politické participace, sociálních hnutí a občanské společnosti.

Literatura

- Baldassarri, Delia, Mario Diani. 2007. „The Integrative Power of Civic Networks.“ *American Journal of Sociology* 113 (3): 735–780.
- Barša, Pavel, Ondřej Císař. 2004. *Levice v postrevoluční době. Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno: CDK.
- Baršová, Andrea. 2004. „Possibilities and Limits of the Civil Society in Human Rights Protection: A Contribution to the Discussion Based on Czech Experience: From the Human Rights Movement to a Human Rights Industry?“ Příspěvek přednesený na *International Conference Human Rights between Economy, Law and Ethics. Theoretical and Practical Perspectives*. Wien, 3.–4. 12. 2004.
- Bastl, Martin. 2001. *Radikální levice v České republice*. Brno: IIPS.
- Beissinger, Mark R. 2002. *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berry, Jeffrey M. 1993. „Citizen Groups and the Changing Nature of Interest Groups Politics in America.“ *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 528: 30–41.
- Berry, Jeffrey M., Clyde Wilcox. 2007. *The Interest Group Society*. New York: Pearson Longman.
- Brokl, Lubomír et al. 1997. *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Carmin, JoAnn. 2003. „Resources, Opportunities and Local Environmental Action in the Democratic Transition and Early Consolidation Periods in the Czech Republic.“ *Environmental Politics* 12 (3): 42–64.
- Císař, Ondřej. 2004. *Transnacionální politické sítě: Jak mezinárodní instituce ovlivňují činnost nevládních organizací*. Brno: IIPS.
- Císař, Ondřej. 2008. *Politický aktivismus v České republice: Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. Brno: CDK.
- Císař, Ondřej. 2010. „Externally Sponsored Contention: The Channelling of Environmental Movement Organisations in the Czech Republic after the Fall of Communism.“ *Environmental Politics* 19 (5): 736–755.
- Císař, Ondřej, Jiří Navrátil. 2010. „It's Transactions, Stupid! Networks of Czech Social Movement Organizations Twenty Years after Communism.“ Příspěvek přednesený na *ECPR Joint Session of Workshops*. Munster, 22.–27. 3. 2010.
- Císař, Ondřej, Ondřej Slačálek. 2007. „The Alter-globalization Movement and Democracy in the Czech Republic.“ Příspěvek přednesený na *ECPR Joint Session of Workshops*. Helsinki, 7.–12. 5. 2007.
- Císař, Ondřej, Kateřina Vráblíková. 2010. „The Europeanization of Social Movements in the Czech Republic: The EU and Local Women's Groups.“ *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2): 209–219.
- Cohen, Jean L. 1985. „Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements.“ *Social Research* 52 (4): 663–716.
- Coxall, Bill. 2001. *Pressure Groups in British Politics*. New York: Pearson and Longman.
- Dalton, Russell J., Manfred Kuechler, Wilhelm Bürklin. 1990. „The Challenge of New Movements.“ Pp. 3–20 in Russell J. Dalton, Manfred Kuechler (eds.). *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies*. New York: Oxford University Press.
- Davis, Steven M. 2004. „Building a Movement from Scratch: Environmental Groups in the Czech Republic.“ *The Social Science Journal* 41 (3): 375–392.
- DeHoog, Ruth Hoogland, Luba Račanská. 2001. „Democratization, Civil Society, and Nonprofits: Comparing the Czech and Slovak Republics.“ *Non-profit Sector Research Fund Working Paper Series*. Washington: The Aspen Institute.

- Della Porta, Donatella, Mario Diani. 1999. *Social Movements. An Introduction*. Malden, MA, Oxford: Blackwell.
- Diani, Mario. 2003. „Leaders or Brokers? Positions and Influence in Social Movement Networks.“ Pp. 105–122 in Mario Diani, Doug McAdam (eds.). *Social Movements and Network*. Oxford: Oxford University Press.
- Edwards, Bob, John McCarthy. 2004. „Resources and Social Movement Mobilization.“ Pp. 116–152 in David A. Snow, Sarah A. Soule, Hanspeter Kriesi (eds.). *The Blackwell Companion to Social Movements*. Malden, MA, Oxford, Carlton: Blackwell.
- Ekiert, Grzegorz, Jan Kubik. 2001. *Rebellious Civil Society: Popular Protest and Democratic Consolidation in Poland, 1989–1993*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Fagan, Adam, Petr Jehlička. 2003. „Contours of the Czech Environmental Movement: A Comparative Analysis of *Hnutí Duha* (Rainbow Movement) and *Jihoceske matky* (South Bohemian Mothers).“ *Environmental Politics* 12 (2): 49–70.
- Fagan, Adam. 2004. *Environment and Democracy in the Czech Republic. The Environmental Movement in the Transition Process*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.
- Fagan, Adam. 2005. „Taking Stock of Civil-Society Development in Post-Communist Europe: Evidence from the Czech Republic.“ *Democratization* 12 (4): 528–547.
- Fagin, Adam. 2000. „Environmental Protest in the Czech Republic: Three Stages of Post-Communist Development.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 8 (2): 139–156.
- Fagin, Adam, Petr Jehlička. 1998. „Sustainable Development in the Czech Republic: A Doomed Process?“ Pp. 113–128 in Susan Baker, Petr Jehlička (eds.). *Dilemmas of Transition: The Environment, Democracy and Economic Reform in East Central Europe*. London, Portland: Frank Cass.
- Fitzgerald, Kathleen J., Diane M. Rodgers. 2000. „Radical Social Movement Organizations: A Theoretical Model.“ *The Sociological Quarterly* 41 (4): 573–592.
- Freeman, Linton C. 1978/79. „Centrality in Social Networks. Conceptual Clarification.“ *Social Networks* 1: 215–239.
- Frič, Pavol. 2004. „Political Developments after 1989 and their Impact on the Non-profit Sector.“ Pp. 217–244 Annette Zimmer, Eckhard Priller. *Future of Civil Society: Making Central European NonProfit-Organizations Work*. Berlin: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Frič, Pavol. 2005. „The Third Sector and the Policy Process in the Czech Republic.“ *Third Sector European Policy Working Paper No. 6*. London: Centre for Civil Society, London School of Economics and Political Science.
- Frič, Pavol, Rochdi Goulli (eds.). 2001. *Neziskový sektor v ČR: výsledky mezinárodního srovnávacího projektu Johns Hopkins University*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Frič, Pavol, Rochdi Goulli, Stefan Toepler, Lester M. Salamon. 1999. „The Czech Republic.“ Pp. 285–304 in Lester M. Salamon, Helmut K. Anheier, Regina List, Stefan Toepler, S. Wojciech Sokolowski et al. (eds.). *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.
- Frič, Pavol, Rochdi Goulli, Olga Vyskočilová. 2004. „Small Development within the Bureaucracy Interests: The Nonprofit Sector in the Czech Republic.“ Pp. 601–633 in Annette Zimmer, Eckhard Priller (eds.). *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit-Organizations Work*. Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaften, Leske+Budrich, Westdeutscher Verlag.
- Gamson, William A., David S. Meyer. 1996. „Framing Political Opportunity.“ Pp. 275–290 in Doug McAdam, John D. McCarthy, Meyer N. Zald (eds.). *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid: Cambridge University Press.
- Grote, Juergen. 2009. „Transactionalism and Civil Society in the Czech Republic.“ MS.

- Hála, Jaroslav, Aleš Kroupa, Zdenka Mansfeldová, Jaroslav Kux, Renáta Vašková, Igor Pleskot. 2002. *Rozvoj sociálního dialogu v ČR*. Praha: VÚPSV.
- Hašková, Hana. 2005. „Czech Women's Civic Organising under the State Socialist Regime, Socio-economic Transformation and the EU Accession Period.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 41 (6): 1077–1110.
- Hašková, Hana, Marta Kolářová. 2003. „Women's Non-governmental Organisations and Women's Groups in Left- and Right-wing Social Movements.“ Pp. 45–57 in Hana Hašková, Alena Křížková (eds.). *Women's Civic and Political Participation in the Czech Republic and the Role of European Union Gender Equality and Accession Policies*. Sociologické texty / Sociological Papers 03:9. Praha: SOU AV ČR.
- Hašková, Hana, Alena Křížková. 2006. „Rozhodčí a hráči: Vliv socio-ekonomické transformace a evropské integrace na ženské občanské skupiny.“ Pp. 89–102 in Hana Hašková, Alena Křížková, Marcela Linková (eds.). *Mnohohlasem: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: SOU AV ČR.
- Howard, Marc Morjé. 2003. *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyánek, Vladimír, Tomáš Rosenmayer. 2004. *Ekonomické výsledky neziskových organizací v ČR. Autorská studie*. Brno: CVNS.
- Jehlička, Petr. 2001. „The New Subversives – Czech Environmentalists after 1989.“ Pp. 81–94 in Helen Flam (ed.). *Pink, Purple, Green: Women's, Religious, Environmental, and Gay/Lesbian Movements in Central Europe Today*. Boulder, CO, New York: East European Monographs.
- Jenkins, Craig J. 1983. „Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements.“ *Annual Review of Sociology* 9: 527–553.
- Jenkins, Craig J. 1998. „Channeling Social Protest: Foundation Patronage of Contemporary Social Movements.“ Pp. 206–216 in Walter W. Powell, Elisabeth S. Clemens (eds.). *Private Action and the Public Good*. New Haven, London: Yale University Press.
- Johnston, Hank. 2002. „Verification and Proof in Discourse and Frame Analysis.“ Pp. 62–91 in Bert Klendermans, Suzanne Staggenborg (eds.). *Methods of Social Movement Research*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Johnston, Hank, Enrique Laraña, Joseph R. Gusfield. 1994. „Identities, Grievances and New Social Movements.“ Pp. 3–35 in E. Laraña, H. Johnston, J. R. Gusfield (eds.). *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Philadelphia: Temple University Press.
- K. 2001. „Being Black Block.“ Pp. 31–35 in *On Fire. The battle of Genoa and the Anti-Capitalist Movement*. Edinburgh: One-Off Press.
- Katsiaficas, George. 2006. *The Subversion of Politics: European Autonomous Social Movements and the Decolonization of Everyday Life*. Oakland: AK Press.
- Keck, Margaret E., Kathryn Sikkink. 1998. *Activists Beyond Borders. Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Kepáková, Kateřina, Luděk Hudák. 2004. *Neziskový sektor před vstupem ČR do Evropské unie. Vývoj, kapacita, potřeby a směřování českých NNO zaměřených na oblast životního prostředí a udržitelného rozvoje*. Brno: Nadace Partnerství.
- Kitschelt, Herbert P. 1986. „Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies.“ *British Journal of Political Science* 16 (1): 57–85.
- Kolářová, Marta. 2009. *Protest proti globalizaci: gender a feministická kritika*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Koopmans, Ruud, Paul Statham. 1999. „Ethnic and Civic Conceptions of Nationhood and the Differential Success of the Extreme Right in Germany and Italy.“ Pp. 225–252

- in Marco Giugni, Doug McAdam, Charles Tilly (eds.). *How Social Movements Matter*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Koopmans, Ruud, Dieter Rucht. 2002. „Protest Event Analysis.“ Pp. 231–259 in Bert Klandermans, Suzanne Staggenborg (eds.). *Methods of Social Movement Research*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Kriesi, Hanspeter. 2004. „Political Context and Opportunity.“ Pp. 67–90 in David A. Snow, Sarah A. Soule, Hanspeter Kriesi (eds.). *The Blackwell Companion to Social Movements*. Malden, MA, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Kriesi, Hanspeter, Ruud Koopmans, Jan Willem Duyvendak, Marco Giugni. 1995. *New Social Movements in Western Europe. A Comparative Analysis*. London: UCL Press.
- Kurzman, Charles. 1996. „Structural Opportunity and Perceived Opportunity in Social-Movement Theory: The Iranian Revolution of 1979.“ *American Sociological Review* 61 (1): 153–170.
- Laclau, Ernesto, Chantal Mouffe. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London, New York: Verso.
- Mansfeldová, Zdenka. 2005. „Sociální dialog a jeho budoucnost.“ Pp. 105–128 in Zdenka Mansfeldová, Aleš Kroupa (eds.). *Participace a zájmové organizace v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Mansfeldová Zdenka, Aleš Kroupa (eds.). 2005. *Participace a zájmové organizace v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Mareš, Miroslav. 2003. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal, Centrum strategických studií.
- Mareš, Petr, Pavla Kreuzigerová, Jan Marian. 2006. *Zahraniční pomoc v Česku a Československu po listopadu 1989: cíle, formy a výsledky*. Praha: AMO.
- Marchart, Oliver. 2004. „New Protest Formations and Radical Democracy.“ *Peace Review* 16 (4): 415–420.
- McAdam, Doug. 2003. „Beyond Structural Analysis: Toward a More Dynamic Understanding of Social Movements.“ Pp. 281–298 in Mario Diani, Doug McAdam (eds.). *Social Movements and Networks. Relational Approaches to Collective Action*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- McAdam, Doug, Sidney Tarrow, Charles Tilly. 2001. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCarthy, John D., Mayer N. Zald. 1977. „Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory.“ *American Journal of Sociology* 82 (6): 1212–1241.
- McKay, George (ed.). 1998. *DiY Culture: Party & Protest in Nineties Britain*. London, New York: Verso.
- McMahon, Patrice. 2001. „Building Civil Societies in East Central Europe: The Effects of American Non-governmental Organizations on Women's Groups.“ *Democratization* 8 (2): 45–68.
- Meyer, David. 2002. „Opportunities and Identities: Bridge-Building in the Study of Social Movements.“ Pp. 3–25 in David S. Meyer, Nancy Whittier, Belinda Robnett (eds.). *Social Movements. Identity, Culture, and the State*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Meyer, David S., Sidney Tarrow. 1998. „A Movement Society: Contentious Politics for a New Century.“ Pp. 1–28 in David S. Meyer, Sidney Tarrow (eds.). *The Social Movement Society*. Lanham, Oxford: Rowman and Littlefield.
- Minkoff, Debra C. 1997. „Producing Social Capital: National Social Movements and Civil Society.“ *American Behavioral Scientist* 40 (5): 606–619.
- Minkoff, Debra C., Silke Aisenbrey, Jon Agnone. 2008. „Organizational Diversity in the U.S. Advocacy Sector.“ *Social Problems* 55 (4): 525–548.

- Minkoff, Debra C., Jon Agnone. 2010. „Consolidating Social Change: The Consequences of Foundation Funding for Developing Social Movement Infrastructure.“ Pp. 347–367 in Helmut K. Anheier, David C. Hammack (eds.). *American Foundations: Roles and Contributions*. Washington: Brookings Institution Press.
- Myant, Martin. 2010. „Trade Union Influence in the Czech Republic since 1989.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 46 (6): 889–911.
- Myant, Martin, Brian Slocock, Simon Smith. 2000. „Tripartism in the Czech and Slovak Republic.“ *Europe-Asia Studies* 52 (4): 723–739.
- Navrátil, Jiří. 2010. „Between the Spillover and the Spillout: Tracing the Evolution of the Czech Global Justice Movement.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 46 (6): 913–944.
- Norris, Pippa. 2002. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. New York: Cambridge University Press.
- Offe, Claus. 1985. „New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics.“ *Social Research* 52: 817–868.
- Pažout, Jaroslav. 2004. *Hnutí revoluční mládeže 1968–1970. Edice dokumentů*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Petrova, Tsveta, Sidney Tarrow. 2007. „Transactional and Participatory Activism in the Emerging European Polity: The Puzzle of East Central Europe.“ *Comparative Political Studies* 40 (1): 74–94.
- Pichardo, Nelson A. 1997. „New Social Movements: A Critical Review.“ *Annual Review of Sociology* 23: 411–430.
- Pospíšil, Miroslav. 2006. „History of the Czech Nonprofit Sector.“ *NGO @-book*. Šamorín: FIC.
- Pospíšil, Miroslav, Michaela Neumayr, Ivan Malý, Michael Meyer, Ulrike Schneider, Simona Škarabelová. 2009. *Neziskové organizace a jejich funkce v demokratické společnosti*. Brno: SSNS.
- Putnam, Robert. 1995. „Bowling Alone: America’s Declining Social Capital.“ *Journal of Democracy* 6 (1): 65–78.
- Putnam, Robert. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Sampson, Robert J., Doug McAdam, Heather MacIndoe, Simón Weffer-Elizondo. 2005. „Civil Society Reconsidered: The Durable Nature and Community Structure of Collective Civic Action.“ *American Journal of Sociology* 111 (3): 673–714.
- Skocpol, Theda. 1999. „Advocates without Members: The Recent Transformation of American Civic Life.“ Pp. 461–509 in Theda Skocpol, Morris P. Fiorina (eds.). *Civic Engagement in American Democracy*. Washington, D.C., New York: Brookings Institution Press and Russell Sage Foundation.
- Skocpol, Theda. 2004. „Voice and Inequality: The Transformation of American Civic Democracy.“ *Perspectives on Politics* 2 (1): 3–20.
- Skovajsa, Marek et al. 2010. *Občanský sektor: Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál.
- Starhawk. 2001. „Staying on the Streets.“ Pp. 125–134 in *On Fire. The Battle of Genoa and the Anti-capitalist Movement*. Edinburgh: One-Off Press.
- Stark, David, László Bruszt. 1998. *Postsocialist Pathways. Transforming Politics and Property in East Central Europe*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Stolle, Dietlind. 2007. „Social Capital.“ Pp. 655–675 in Russell J. Dalton, Hans-Dieter Klingemann (eds.). *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press.

- Tarrow, Sidney. 1989. *Democracy and Disorder. Protest and Politics in Italy 1965–1975*. Oxford: Clarendon Press.
- Tarrow, Sidney. 1998. *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press.
- Terra, Jonathan. 2002. „Political Parties, Party Systems and Economic Reform: Testing Hypotheses against Evidence from Postcommunist Countries.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 38 (3): 277–295.
- Tilly, Charles. 1995. *Popular Contention in Great Britain 1758–1834*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Tilly, Charles. 2004. *Social Movements, 1768–2004*. Boulder, CO, London: Paradigm Publishers.
- Tilly, Charles. 2008. *Contentious Performances*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, Charles, Sidney Tarrow. 2007. *Contentious Politics*. Boulder, London: Paradigm Publishers.
- Tucker, Kenneth H. 1991. „How New are the New Social Movements?“ *Theory, Culture and Society* 8 (2): 75–97.
- Vajdová, Tereza. 2005. *Česká občanská společnost 2004: po patnácti letech rozvoje*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
- Verba, Sidney, Kay Schlozman, Henry Brady. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vláda ČR. 1998. „Zpráva o stavu lidských práv v ČR v roce 1998.“ Praha: Úřad vlády.
- Walker, Edward T., John D. McCarthy, Frank Baumgartner. 2011. „Replacing Members with Managers? Mutualism among Membership and Nonmembership Advocacy Organizations in the United States.“ *American Journal of Sociology* 117: v tisku.
- Walker, Jack L. 1983. „The Origins and Maintenance of Interest Groups in America.“ *The American Political Science Review* 77 (2): 390–406.
- Walker, Jack L. 1991. *Mobilizing Interest Groups in America: Patrons, Professions, and Social Movements*. University of Michigan Press.
- Wasserman, Stanley, Katherine Faust. 1994. *Social Network Analysis*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid: Cambridge University Press.
- Williams, Rhys. 2004. „The Cultural Contexts of Collective Action: Constraints, Opportunities, and Symbolic Life of Social Movements.“ Pp. 91–115 in David A. Snow, Sarah A. Soule, Hanspeter Kriesi (eds.). *The Blackwell Companion to Social Movements*. Malden, MA, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Zald, Mayer. 1992. „Looking Backward to Look Forward: Reflections on the Past and Future of the Resource Mobilization Program.“ Pp. 326–348 in Aldon D. Morris, Carol McClurg Mueller (eds.). *Frontiers in Social Movement Theory*. New Heaven: Yale University Press.
- Znebežánek, František. 1997. *Sociální hnutí*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Copyright of Czech Sociological Review is the property of Institute of Sociology of the Academy of Sciences of the Czech Republic and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.